

ПОГЛЯДИ ВЧЕНИХ НА ПРОБЛЕМУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Світлана Жейнова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті проаналізовані погляди науковців на проблему формування творчої особистості. Автор наводить визначення поняття «творчість», запропоновані різними вченими і на основі дослідження їх формулює поняття «творчі якості майбутніх вихователів».

Анотация:

Жейнова Светлана. Взгляды ученых на проблему формирования творческих качеств личности педагога. В статье проанализированы взгляды ученых на проблему формирования творческой личности. Автор знакомит с определениями понятия «творчество», предложенными разными учеными, и на основе их исследования формулирует понятие «творческие качества будущих воспитателей».

Resume:

Zheynova Svitlana. Views of scientists on the problem of formation of teacher's personality creative traits.

The article provides the analysis of the views of scientists on the problem of a creative personality formation. In the process of theoretical studies the author highlights the definition of "creativity" offered by various scholars. On this basis "the creative traits of future teachers" are defined.

Ключові слова:

творчі якості педагога, формування творчих якостей.

Ключевые слова:

творческие качества педагога, формирование творческих качеств.

Key words:

teacher's creative traits, the formation of creative traits.

Постановка проблеми. Спрямованість на творчий характер педагогічної діяльності майбутніх спеціалістів має бути пріоритетом розвитку дошкільної освіти. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки педагогічних умов формування творчої особистості та розбудови конкретної системи заходів і впливів щодо формування творчих якостей майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага професійній підготовці майбутніх фахівців. Проте визначення поняття «творчі якості майбутніх вихователів» у наукових працях нами не виявлене. Аналіз досліджень свідчить про те, що проблема формування творчих якостей майбутніх вихователів є актуальною і потребує детального вивчення.

Формулювання цілей статті. З метою подальшого дослідження процесу формування творчих якостей майбутніх вихователів важливо визначити сутність цього поняття. Для цього необхідно проаналізувати різні погляди на його трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що сучасні дослідження проблем навчально-виховного процесу у вищій школі орієнтовані на формування творчої особистості, на розробку умов, які забезпечують продуктивність виховної системи вищого навчального закладу, спрямовану на розгляд особистості як динамічного утворення й джерела

суб'єктивності у її вищому прояві – творчості. Така система має сприяти самопізнанню, самооцінці, самоактуалізації творчих якостей особистості у процесі її підготовки до творчої діяльності. Останніми роками до проблеми творчості звертаються все більше дослідників, у працях яких творчість розглядається як важливий аспект реалізації специфічних психолого-педагогічних завдань.

У контексті нашого дослідження були проаналізовані визначення поняття «творчість», запропоновані різними вченими.

Найвищим рівнем розвитку людини як особистості можна вважати творчу особистість. Для такої людини потреба у творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним показником; їй притаманні високий рівень знань, потяг до нового, оригінального, вміння відкинути звичайне, шаблонне.

Філософський енциклопедичний словник визначає якість як категорію, що виражає невіддільну від буття об'єкта його суттєву визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом. Якість відображає усталені взаємовідносини складових елементів об'єкта, які характеризують його специфіку, що дає можливість відрізнити один об'єкт від інших. Саме завдяки якості кожен об'єкт існує й мислиться як щось відмежоване від інших об'єктів. Разом із тим, якість виражає і те спільне, що характеризує весь клас споріднених об'єктів [9].

У психологічному словнику наголошується на тому, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї «...здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [6, с. 289].

Проблемі творчих якостей особистості присвячено праці багатьох учених. Створенню і методикі виявлення й розвитку творчих якостей особистості.

Грунтовний аналіз різних проявів творчості на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних досліджень був здійснений Я. Пономарьовим. Він встановив зв'язки творчості з психологічними якостями особистості, проаналізував структуру психологічного механізму творчості та визначив творчість як «механізм розвитку», як «взаємодію, що веде до розвитку». Отже, у процесі творчості реалізуються творчі можливості індивідуальності й відбувається їх розвиток [7, с. 88].

Дослідник Л. Кравченко у своєму праці виділяє якості, що характеризують творчий потенціал особистості (здатність до творчості, віра в себе, оптимістичне ставлення до професійної діяльності, артистичні здібності, допитливість, прагнення до знань, працелюбність) [3, с. 39–40].

Зауважимо, що вперше структурний опис якостей особистості вчителя було зроблено П. Каптеревим, який виділив розумові (спеціальні) й особистісні властивості педагога. До спеціальних учительських властивостей автор зарахував наукову підготовку й особистий учительський талант, до особистісних властивостей учителя – морально-вольові властивості, що охоплюють неупередженість (об'єктивність), уважність, чуйність (особливо до слабких учнів), сумлінність, стійкість, витримку, самокритичність, справжню любов до дітей. На перше місце серед якостей особистості учений ставить педагогічну спрямованість, у структурі якої виокремлює спрямованість на дітей, на предмет і на педагогічну професію [2, с. 528].

Російський науковець В. Сластьонін досліджує якості педагога в контексті професійної діяльності й зазначає, що «якість фахівця – це сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких його властивостей і характеристик, які зумовлюють готовність до виконання певних соціальних і професійних функцій».

В. Вітюк визнає найбільш суттєвими якостями серед професійно-особистісних якостей педагога творче ставлення до своєї професійної діяльності; прагнення до новаторства на базі сучасних наукових знань і досвіду; гуманістичний характер спілкування з учнями; усвідомлення себе носієм національної культури та полікультури.

О. Лук, вивчаючи проблему формування творчої особистості та її рис, акцентує увагу на таких якостях, як незалежність суджень, самобутність, критичність, готовність до ризику, імпульсивність, сміливість мислення, гнучкість розуму, вміння бачити проблему, захопленість справою, позитивна самооцінка, почуття гумору, творча уява. Учений розділяє якості творчої особистості на три групи: здібності, пов'язані з мотивацією; здібності, пов'язані з темпераментом; розумові здібності. Цей комплекс творчих рис особистості забезпечує, на думку науковця, формування адекватного стилю життя і становлення особистості, як творчої. Крім того, О. Лук виділяє також більш специфічні якості творчої особистості [4, с. 12–32].

В. Ягупов подає визначення терміна «професійно важливі якості» для фахівця технічного профілю. На його думку, до таких якостей належать ті, що ефективно впливають на успішність фахової діяльності, сприяють самоактуалізації та самореалізації фахівця технічного профілю, зокрема, це технічне мислення; технічні здатності; скрупульозність у роботі; винахідливість; самозбереження; вміння знаходити та впроваджувати нове в практику [10, с. 34].

На основі проведеного аналізу Л. Мільто були визначені сутнісні ознаки творчої індивідуальності вчителя:

– сформованість «педагогічного Я» (уявлення про мету своєї діяльності як високу місію розвитку людини, духовний настрій; домінування основного педагогічного ставлення до життєвих смислів і цінностей, гуманістична домінанта особистісних цінностей; наявність цінностей, переконань та ідей, внутрішній стрижень особистості та діяльності, що вчитель виробив самостійно; високий особистісний зміст усього, що відбувається у процесі професійної діяльності; яскраво виражене прагнення до самоактуалізації, що і є основною рушійною силою професійної активності та передумовою задоволеності діяльністю; цілісність ідей, переконань, діяльності і напрямів

самовдосконалення; воля і цілеспрямованість у перетворенні діяльності й власної особистості);

– сформованість педагогічної «Я-концепції» (увиходження в «Я-образ», «саморозуміння», уявлення, знання й відчуття своєї унікальності та неповторності як педагога. Вчитель усвідомлює не тільки те, що зближує його з іншими педагогами, а й свою відмінність від них);

– активне ставлення до педагогічної діяльності (широта інтересів за умов загального позитивного ставлення до світу: почуття причетності до всіх явищ і подій, що характеризується як багатство зв'язків людини; високий рівень творчої мотивації, що виражається в постійному прагненні до вдосконалення навколишньої дійсності, пошук ефективних способів її зміни, удосконалення у прагненні «вийти за межі своєї професії», перетворити її досвід, збагатити професію особистим творчим внеском; самовизначення, як визначення тієї частини дійсності і виду діяльності, у якому людина вільна й здатна виявляти активність і реалізовувати своє «Я» відповідно до «Я-концепції») [5, с. 7].

Учені наголошують, що у процесі підготовки спеціаліста у вищому закладі освіти розвиток його професійних умінь і творчих здібностей проходить п'ять етапів (рівнів):

1. На інтуїтивному рівні студенти виявляють сукупність «передпрофесійних» умінь. Розпочинаючи розв'язання професійної проблеми, вони не усвідомлюють її навіть як завдання, а діють інтуїтивно, часто не вміючи пояснити, чому роблять щось саме так, а не інакше, і чого прагнуть досягти.

2. На репродуктивному рівні студенти, реалізуючи професійне завдання, не виходять за межі суворо регламентованих інструкцій і правил, надають перевагу роботі за підказкою, наявним шаблонам і стандартам.

3. Досягнення репродуктивно-творчого рівня означає, що студенти задовільно розв'язують типові проблеми. Однак у складних і неочікуваних ситуаціях вони орієнтуються важко.

4. Творчо-репродуктивний рівень передбачає, що студенти мають достатньо сформовану систему знань, умінь і навичок, які дають змогу загалом успішно виконувати професійні функції. У змінених ситуаціях вони, як правило, не шукають оригінальних способів реалізації завдань. На цьому рівні недостатньо

розвинута здатність до прогнозування виробничих процесів.

5. Творчий рівень є найвищим у розвитку фахових умінь і навичок. Досягнувши його, студенти виявляють виражену професійну спрямованість особистості, добре розвинуті професійні вміння, їм властивий пошук нових методик, засобів і прийомів роботи.

Разом із тим, близьким до поняття творчості деякі дослідники вважають поняття креативності. Так, Ф. Гоноболін виділяє «педагогічну креативність», що передбачає «здатність бачити, порушувати й оригінально розв'язувати педагогічні проблеми, швидко орієнтуватися у створених педагогічних ситуаціях, передбачати результати своїх дій». Дослідник вважає особливістю педагогічної творчості те, що творчий характер носить не тільки процес пошуку шляхів виконання педагогічного завдання, а й саме виконання, яке значною мірою залежить від індивідуально-особистісних особливостей педагога.

В. Фадєєв зазначає, що креативність – це інтегративна якість особистості, яка є суб'єктивною передумовою і водночас показником творчості в усіх сферах діяльності. Спираючись на підхід І. Воронюк та І. Міхіної, дослідник аналізує креативність за чотирма основними критеріями: а) особистісним (самостійність, критичність мислення, альтернативність, асоціативність пам'яті, потреба у творчій діяльності, адекватна «Я-концепція»), б) процесуальним (здатність до генерації нових ідей і варіантів виконання завдань, гнучкість, здатність розв'язувати проблему за допомогою загальних розумових операцій, комбінування, експериментування), в) результативним (новизна, оригінальність, осмисленість, конструктивність, економічність і простота рішення), г) інтерактивним (незалежність, доброзичливість, відкритість, безкорисливість спілкування).

Цікавим для нашого дослідження є узагальнений варіант найважливіших рис педагогічної креативності, запропонований відомим вітчизняним науковцем С. Сисоєвою: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-проблемний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (уміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особистісні якості (сміливість,

готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним), творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури й високий рівень моральної культури. Дослідниця виділяє такі етапи педагогічної творчості:

- педагогічний задум;
- актуалізація і відбір професійних знань, умінь, здобутків власного педагогічного досвіду, реалізація задуму;
- інформаційний пошук;
- проектування навчально-виховної взаємодії з учнями;
- визрівання остаточного розв'язання;
- реалізація педагогічного задуму;
- аналіз і внесення корективів у процес подальшого впровадження задуму [8, с. 79].

Отже, показниками педагогічної креативності визначемо такі: інноваційну відкритість, здатність результативно виконувати творчі завдання; незалежність суджень; спрямованість на творчі досягнення.

Групою науковців (В. Корольський, Т. Крамаренко, С. Семериков, С. Шокалюк) була запропонована група якостей (організаційно-діяльнісні, пізнавальні, творчі), рівень сформованості яких у процесі навчання можна діагностувати. До групи творчих якостей належать здатність переносити знання і вміння в нові ситуації, здатність до формулювання гіпотез, закономірностей, умінь бачити відоме в невідомому і навпаки, здатність до дослідницької діяльності, творча уява, фантазія, дивергентність мислення.

Уміння розкрити художню ідею твору, продемонструвати її роль у культурі, у творчості того чи іншого майстра визначає успіх роботи педагога з дітьми. Тому, на нашу думку, необхідно навчити студентів виконувати творчі завдання, які забезпечують інтеграцію елементів змісту навчання.

Зазначимо, що в науковій літературі питанням використання творчих завдань у процесі навчання присвячено праці Т. Браже. На думку вченого, творчі завдання є стимулом для розкриття творчого потенціалу особистості [1, с. 18].

В. Андреев акцентує увагу на багатоплановості застосування навчально-творчих завдань, а саме: а) для оволодіння новими знаннями про поняття, закони, теорії, принципи, методи, правила, засоби діяльності; б) розумовими і практичними умінь; в) для актуалізації знань, умінь; г) для контролю знань та умінь; д) з метою діагностування й розвитку. Формування творчих якостей відбувається у процесі розв'язання навчально-творчих завдань, які мають не тільки й не стільки сприяти закріпленню знань, тренуванню в їх застосуванні, скільки формувати дослідницький стиль розумової діяльності, методи підходу до явищ, що вивчаються.

Ми погоджуємося з думкою науковця і вважаємо за доцільне у процесі формування творчих якостей майбутніх вихователів запропонувати низку творчих завдань як одну з умов формування творчих якостей майбутніх вихователів.

Ураховуючи типології навчально-творчих завдань, запропонованих В. Андреевим, В. Крутецьким, В. Моляко, С. Раковим, С. Сисоєвою, можна виокремити типи завдань, які доцільно використовувати для формування творчих якостей майбутніх вихователів у процесі фахової підготовки, зокрема в науковій діяльності для розв'язання винахідницьких питань або під час проходження педагогічної практики в дошкільних навчальних закладах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі опрацювання зазначених вище праць і досліджень, пропонуємо таке визначення категорії «творчі якості» в педагогічному значенні: творчі якості майбутнього вихователя – це сукупність активних внутрішніх утворень, спрямованих на реалізацію творчих задумів та особистісну самореалізацію у професійній діяльності з дітьми дошкільного віку.

На підставі зазначеного вище зауважимо, що формування творчих якостей майбутніх вихователів є не лише роботою з природними задатками, а й роботою з сукупністю можливостей і здібностей, які особистість розвиває у процесі професійної підготовки. Отже, під формуванням творчих якостей майбутніх вихователів ми розуміємо процес накопичення певних знань, які знайдуть відображення в майбутній професійній діяльності в роботі з дітьми дошкільного віку, розвитку та реалізації природних задатків, що

вимагає створення відповідних педагогічних умов.

На нашу думку, є необхідність більш глибокого вивчення педагогічних умов і

закономірностей процесу формування творчих якостей майбутнього вихователя дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Войтлева Н.А. Психолого-педагогические условия профессионально-творческого развития личности будущего учителя музыки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Н. А. Войтлева. – Майкоп, 2003. – 29 с.
2. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев. – М.: Педагогика, 1982. – 703 с.
3. Кравченко Л.М. Професійна діагностика у системі післядипломного підвищення кваліфікації вчителя: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кравченко Любов Миколаївна. — К., 1996. – 182 с.
4. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 128 с.
5. Мільто Л.О. Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Мільто Людмила Олександрівна. – К., 2001. – 16 с.
6. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 389 с.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
8. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість. Монографія / С.О. Сисоєва. – Х–К. : Каравела, 1998. – 150 с.
9. Философский энциклопедический словарь / под ред. С.С. Аверинцева. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
10. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти / В. В. Ягупов // Креативна педагогіка. – 2011. — № 4.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Жейнова Світлана Сергіївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.757

Надійшла до редакції: 11.11.2013 р.

Прийнята до друку: 16.12.2013 р.

References

1. Voytleva N. A. (2003). *Psychological and teaching conditions of professional-creative development of the future Music teacher's personality: abstract for the degree of Candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.08 "Pre-school pedagogy"*. Maikop. [in Russian].
2. Kapterev P. F. (1982). *Selected pedagogical works*. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
3. Kravchenko L. M. (1996). *Professional diagnostics in the system of postgraduate teacher's professional development : thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.04*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Luk A. N. (1978). *Psychology of creativity*. Moscow: Nauka. [in Russian].
5. Mil'to L. O. (2001). *Formation of the creative personality of the future teacher in the course of professional teacher training : abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.04 "Theory and Teaching techniques of professional education"*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. *Psychological Dictionary* (1982). Ed V.I. Voitko. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
7. Sysoeva S. O. (2006). *Fundamentals of pedagogical creativity*. Kyiv: Millennium. [in Ukrainian].
8. Sysoeva S. O. (1998). *Teaching creativity*. Kharkiv-Kyiv: Karavela. [in Ukrainian].
9. *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (1989). Ed S.S. Averintzev. Moscow: Soviet encyclopedia. [in Russian].
10. Yagupov V. V. (2011). *Competence approach to training future professionals in vocational education*. Creative pedagogy. 4. [in Ukrainian].